

TERRITORI, PAISATGE I GUERRA
A TRAVÉS DE LA MIRADA D'UN PAGÈS DEL SEGLE XVII.
UNA RELECTURA GEOGRÀFICA DEL DIARI
D'EN JOAN DE LA GUÀRDIA

JAUME FONT I GAROLERA
Universitat de Barcelona

*Territory, landscape and war through the eyes of a 17th-century farmer.
A geographic reflection of the diary of Joan de la Guàrdia*

Emprat per diversos historiadors, el Diari d'en Joan de la Guardia, pagès de l'Esquirol (Osona), escrit del 1631 al 1687 i editat per Antoni Pladevall i Antoni Simon el 1986, és un valuós document no només com a testimoni de la Guerra dels Segadors (1640-1652), sinó per conèixer com era la vida pagesa en aquella època. L'article fa una lectura geogràfica del Diari que pretén aconseguir els objectius següents: conèixer com era el mas, el territori i el paisatge de l'època (entorn, recursos, cultius, ramaderia); analitzar l'àrea d'influència de les relacions socioespacials de l'autor del Diari, així com també el seu coneixement del territori, i cartografiar els fets de guerra referits en aquest document.

Paraules clau: Geografia històrica, Història moderna, Medi rural, Ús del sòl, Producció agro-ramadera, Guerra dels Segadors.

Used by several historians, the Diary of Joan de la Guardia, a farmer from L'Esquirol (Osona), written between 1631 and 1687 and edited by Antoni Pladevall and Antoni Simon in 1986, is a valuable document not only as a witness to the Threshers War (1640-1652), but also to discover the life of a farmer in that period. The article makes a study of the diary geographically and aims to achieve the following objectives: discover what the farm, the region and the landscape time was like (environment, resources, crops, livestock); analyse the area of influence of the social-spatial relationships of the diary's author, as well his knowledge of the region, and map out the acts of war referred to in this document.

Keywords: Historical geography, Modern history, Rural environment, Use of land, crop and livestock production; Threshers War.

«En nom de Déu sia y de la Gloriosa y umil Verge Maria jo, Joan Guàrdia de Corcó, fas aquest llibre de paper blanc per ascriure comtas y mos negocis, ço és comensant al primer dia de desembra de l'any 1631.»

Guerra i vida pagesa a la Catalunya del segle XVII
(Pladevall & Simon, 1986: 33).

1. Introducció: les bases de treball

L'article conté una interpretació geogràfica del Diari d'en Joan Guàrdia, pagès de l'Esquirol (Osona), que fou escrit entre el 1631 i el 1672, període que coincideix temporalment i territorialment parlant amb la Guerra dels Segadors (1640-1659). El treball consta de tres parts: la primera conté una ressenya introductòria que subratlla el valor d'aquest document històric i la seva utilitat per conèixer els gèneres de vida i les relacions socials i espacials de la societat rural del segle XVII. La segona part analitza el funcionament del mas la Guàrdia de Corcó a partir de les anotacions del Diari i entès aquest com un exemple representatiu de les pagesies

benestants d'aquell temps; s'analitza l'ús del sòl, els conreus, la ramaderia i l'entramat de relacions socials que presideix la vida del mas. La tercera part analitza el coneixement, ús i domini de l'espai geogràfic que té en Joan Guàrdia. El treball acaba amb un mapa de síntesi dels escenaris de la Guerra dels Segadors descrits en el Diari i referits al Cabrerès-Collscabra.

La recerca s'ha basat en una lectura sistemàtica del Diari, a partir de l'edició que en feren Antoni Pladevall i Antoni Simon el 1986.¹ S'han organitzat les observacions per anys i s'han agrupat per temes en funció dels aspectes analitzats. L'article no pretén ser exhaustiu ja que cadascun d'aquests aspectes mereixeria un treball monogràfic; és el cas dels conreus i les tècniques de conreu, la transhumància del bestiar o la crònica de la Guerra dels Segadors.

En definitiva, el lector trobarà en aquest treball una interpretació territorial del Diari d'en Joan Guàrdia que, en una certa mesura, respon a la incitació que féu Joan-Lluís Marfany² en subratllar-ne l'interès geogràfic: «Hom hi podria estudiar també l'extensió i els límits d'aquest món pagès. És un món petit, però no tant com hom podria sospitar (...) L'autor es mou amb familiaritat per tota la Catalunya Vella i té una idea general, però força clara, de tota la geografia catalana...».³ I d'això es tracta, d'aportar les claus geogràfiques d'aquest document excepcional i de contribuir a entendre la concepció del territori d'un testimoni directe d'aquells temps de tribulació.

1.1. Sobre la importància del Diari d'en Joan de la Guàrdia

L'autor del Diari va néixer a la Guàrdia de Corcó⁴ el 6 de maig del 1604 i morí a la mateixa casa pairal el 12 de gener del 1673, «ab totes les ordas que un cristià deu rebre», va escriure el seu fill Antoni Joan.⁵ Va viure 68 anys i mig, que és una edat força avançada per l'època, i en ressenyà més de quaranta en el Diari. Es tracta d'un quadern rectangular que mesura 20 cm per 15 cm i té 105 pàgines. S'ha conservat a la casa pairal del Mariner de Sant Pau de Segúries⁶ (al Ripollès) on, segons Antoni Pladevall, anà a parar l'arxiu familiar dels Guàrdia quan s'emparentaren amb els Mariner.

1. PLADEVALL, Antoni; SIMON, Antoni. *Guerra i vida pagesa a la Catalunya del segle XVII (segons el «Diari» de Joan Guàrdia, pagès de l'Esquirol, i altres testimonis d'Osona)*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes, 1986. 141 p. (Biblioteca Torres Amat; 3). La part que transcriu el quadern original es titula «Diari (1631-1678)» i té 88 pàgines, que van de la 33 a la 118.

2. MARFANY, Joan Lluís. «El diari de Joan Guàrdia, pagès del segle XVII. Notes de lectura». *Els Marges* [Vic], núm. 37 (1987), p. 3-17.

3. MARFANY, *op cit.*, p. 17.

4. Al territori és normal emprar determinatius ateses les nombroses homonímies existents: la Serra de Corcó, per distingir-la de la Serra de Tavertet; el Prat de Sant Julià per distingir-lo del Prat de la Vola; el Collell de Sant Julià per distingir-lo del Collell de Pruit, entre altres exemples.

5. En les citacions s'empra la grafia i la paginació de l'edició de Pladevall i Simon. Les referències apareixen com PLADEVALL & SIMON, «Diari»: seguit del nombre de pàgina i la pàgina del quadern original entre parèntesis. En aquest cas PLADEVALL & SIMON, «Diari»: 118 (99v).

6. Tot i que és conegut amb el nom del Mariner de Sant Pau de Segúries per la seva proximitat a aquest poble, el mas en realitat es troba situat dins el municipi de Camprodon.

Guàrdia va començar el Diari el primer de desembre del 1631, quan tenia 27 anys, i féu les últimes anotacions la primavera del 1672, quan en tenia 68; detallen les condicions de venda d'una artiga a un convilatà.⁷ Segurament encetà el quadern quan assumí la direcció efectiva del mas, en produir-se el relleu generacional. Foren quaranta-tres anys d'anotacions que devia escriure amb ploma i tinter els vespres a redós de la llar de foc i a la incerta llum de les espelmes. Unes notes que es feren cada vegada més detallades, fins al punt que el que inicialment era un llibre de «comptes i negocis» d'una casa pairal, es convertí en la crònica viscuda de la Guerra dels Segadors (1640-1659) en l'àmbit del Cabrerès-Collscabra i la comarca d'Osona. El llarg abast temporal del Diari —del 1631 al 1672— i la proximitat de les notes relacionades amb el funcionament del mas, unides a la descripció en primera persona dels fets de guerra, el converteixen en un document excepcional per als estudiosos, el contingut del qual té un interès multidisciplinari (geogràfic, històric, antropològic, lingüístic), assenyalat puntualment pels autors de la transcripció.

D'entrada el Diari permet conèixer com funcionava una gran pagesia en aquells dies. Aporta informació sobre els cultius, les espècies ramaderes i l'aprofitament dels recursos naturals (la terra, les pastures, el bosc). Informa sobre els codis de conducta familiar i social: la preeminència de la casa pairal per damunt dels individus, la figura de l'amo, la política matrimonial i les relacions socioculturals que vinculaven el mas amb el seu entorn: el veïnat, la parròquia, la batllia del Cabrerès i la comarca. Hi ha també d'altres aspectes que mereixerien ser estudiats, com la concepció del món, la religiositat, el patriotisme i el compromís amb la terra —amb el país, diríem avui— de l'autor del Diari i els seus coetanis.

Així mateix, el relat de la guerra aporta informació de primera mà sobre com es visqueren en aquest racó de Catalunya aquells temps de tribulació: l'entusiasme inicial, la implicació de la pagesia en la guerra, les victòries i les derrotes, l'anar i venir de tropes pel camí ral, les contribucions, els allotjaments, l'empresonament o mort dels amics i familiars, la solidaritat pagesa i, finalment, els saquejos d'un i altre exèrcit i dels miquelets durant els vuit anys llargs, del 1652 al 1659, en què el Collscabra esdevingué front de guerra entre Espanya i França. El relat en primera persona d'en Guàrdia adquireix en aquestes pàgines tot el valor dels testimoniatges directes.

La transcripció íntegra del Diari es publicà el 1986, en el marc de la col·lecció Biblioteca Torres Amat d'Edicions Curial. Antoni Pladevall i Antoni Simon el publicaren juntament amb un estudi preliminar i tres documents coetanis que en complementen la lectura.⁸ La publicació tingué un ressò immediat. Pladevall explica que fins aleshores els investigadors empraven «una còpia abreujada,⁹ feta per un seminarista de les Planes, parent de la família, cap al 1940, i que

7. Guàrdia escriu: «Ítem per Sta Creu he vanudas artigas a Josep Cabreta per vuytanta lliures; so és tot lo pla de Camp d'Arbre (...) dret dalt a Puigcagul ab tot son pla». PLADEVALL & SIMON, «Diari»: 118 (99).

8. PLADEVALL & SIMON, *op cit.* Són el «Diari del Perai», p. 118-123; «Excomunió contra els francesos», p. 130-140, i «Memorial de Josep Reixac», p. 131-141.

9. PLADEVALL, Antoni. «L'amic Quirze Parés i Ganyet». *Els cingles de Collscabra* [Tavertet], Any XVII, núm. 35 (1996), p. 5-8.

havien utilitzat i en part publicat notables historiadors». Hom creia que l'original s'havia perdut però Pladevall explica que el retrobaren al Mariner de Sant Pau gràcies a la tenacitat de Quirze Parés.¹⁰ Pladevall comenta les circumstàncies de la troballa, la transcripció que en feren ell mateix i Quirze Parés i la publicació final, juntament amb l'historiador Antoni Simon.¹¹

Entre els treballs publicats abans de la transcripció del Diari, cal esmentar el de Raimon d'Abadal sobre les anotacions climàtiques (aiguats, nevades, fredorades, sequeres), publicat el 1961 en el marc de la *Miscel·lània Fontserè*; l'article d'Eva Serra sobre els rendiments agrícoles del camp català els segles XVII i XVIII, publicat el 1978, i l'ús que en féu Ignasi Terrades en l'obra *El món històric de les masies* (1984). Així mateix, Joan Lluís Marfany publicà a la revista *Marges*¹² una glossa lingüística on sosté que el Diari és quelcom més que el llibre de comptes d'una pagesia, per esdevenir testimoni viu d'una època. Segons Marfany, episodis com la descripció del saqueig de l'Esquirol per part de les tropes franceses tenen una gran força literària.

2. La Guàrdia de Corcó, un gran mas del segle XVII

La Guàrdia és una pagesia de la parròquia de Corcó (Osona), situada al peu del Puigsaguàrdia, turó de 819 m d'altitud, i a uns 600 metres al nord de l'Esquirol, poble que creixia a redós del camí ral de Vic a Olot. Segons Quirze Parés, el topònim *ipsa Guàrdia* s'esmenta en un document del 952 vinculat a l'antiga vila rural d'Azeredo, que situa a l'Esquirol. El nom del mas prové d'una guaita que hi havia antigament al cim del Puigsaguàrdia que segurament vigilava el camí ral. Un camí antiquíssim, herència d'una via romana i de la *Strata Franca* medieval, que en aquells dies tenia una gran importància estratègica i comercial,¹³ com ho prova el fet que a redós seu creixessin els pobles de l'Esquirol i Cantonigròs, el primer plenament consolidat en temps de Joan Guàrdia (47 focs el 1595). L'edifici actual s'emplaça en el mateix lloc que el del temps d'en Guàrdia i ja en aquells dies va ser renovat diverses vegades.¹⁴ En el Diari s'esmenta la 'casa vella', situada en una posició més alterosa, però se'n desconeix la localització precisa.

10. Quirze Parés i Ganyet (1909-1994), nat a Centelles, fotògraf, cineasta amateur, historiador i geògraf. Va escriure *La despoblació rural i les masies del Collsacabra*, obra editada per la Fundació Vives Casajoana (1985) i prologada per Antoni Pladevall. Ressenya els masos del Collsacabra i conté un recull toponímic.

11. Pladevall escriu: «Quirze Parés el va fer servir [el Diari] en la seva versió mutilada el 1978 en un dels seus treballs sobre el Cabrerès titulat «La hisenda de la Guàrdia». De comú acord vàrem intentar trobar l'original en una visita conjunta feta al Mariner de Sant Pau. Gràcies a la família Guàrdia-Orra l'any 1984 vaig poder localitzar l'original que vaig transcriure tot seguit i va copiar a màquina i anotar en Quirze Parés. (PLADEVALL, «L'amic Quirze Parés i Ganyet», *op. cit.*)»

12. MARFANY, *op. cit.*

13. Assumpta Serra li dedica dos articles: SERRA, A. «El camí ral de Vic a Olot. Forma constructiva del Camí Ral». *Puigsacalm*, any XXIIIè (2006), p. 16; i SERRA, A. «Camins medievals al Collsacabra, I». *Els Cingles*, núm. 61 (2009), p. 20-23. L'estudi més exhaustiu és l'obra col·lectiva: BUSQUETS, F.; FUMENAL, M. A.; COLOMER, J.; GUTIÉRREZ, J. *Travessant el Collsacabra: el camí ral de Vic a Olot i les Marrades del Grau: història, arqueologia i patrimoni*. Olot: Ajuntament d'Olot, 2010.

14. Antoni Joan anota que feren obres a la casa el 1682 i el 1683. PLADEVALL & SIMON, *op. cit.*, p. 54.

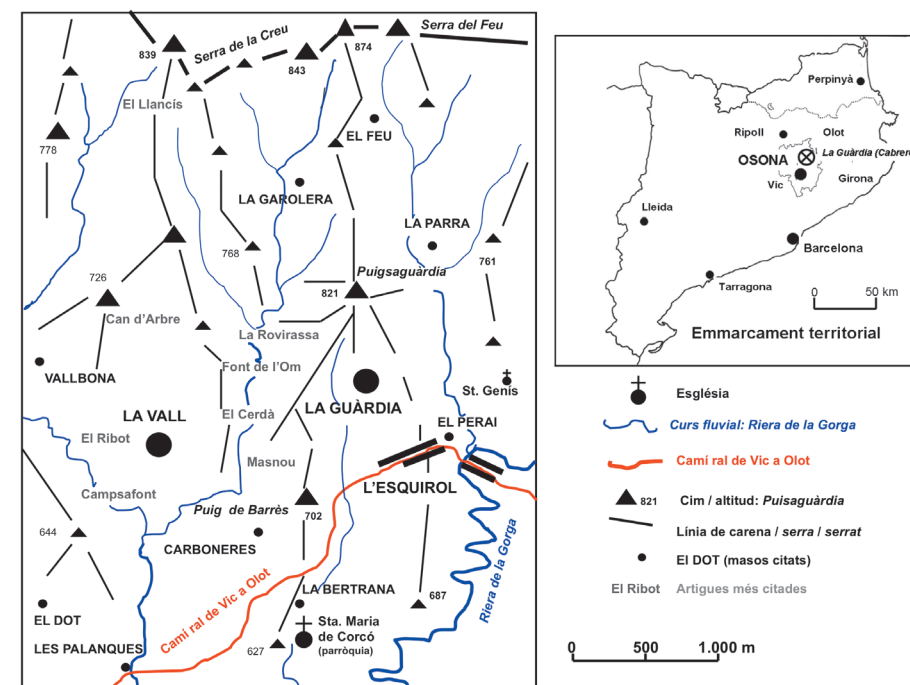

Figura 1. L'entorn geogràfic de la Guàrdia i la Vall en el context del Cabrerès-Collsacabra. Font: elaboració pròpia, d'acord amb les dades del Diari.

2.1. L'entorn geogràfic del mas: país de pedres, terrers i primalls

La Guàrdia s'emplaça en l'àmbit geogràfic del Cabrerès històric, a mig camí entre les fondalades de la plana de Vic i les altures del Collsacabra. Per aquells dies la propietat integrava la Vall, mas situat uns 1.300 metres a l'oest de la Guàrdia, i diverses artigues, que potser ja eren masoveries estables. Quirze Parés estimà la superfície de la propietat actual en 156 quarteres, 56 de conreu (52 ha i 16,6 ha, respectivament), però sense incloure la Vall i les artigues.¹⁵ Les dues heretats s'han cartografiat en el mapa adjunt (vegeu la figura 1). Els principals elements que s'hi visualitzen són les pagesies de la Guàrdia i la Vall, el poble de l'Esquirol, la seu de la parròquia de Corcó, situada aquells dies al mas de la Bertrana,¹⁶ el camí ral de Vic a Olot i la riera de la Gorga; hi consten també les cases pairals veïnes i les artigues més citades.

15. Quirze Parés indica l'extensió en l'estudi «L'Hisenda dels Guàrdia» (1978), citat per PLADEVALL I SIMON, *op. cit.*, «Introducció», p. 12. La quartera osonenca de sembradura equival a 3.400 m².

16. La parròquia de Corcó es traslladà al poble de l'Esquirol l'any 1743, en construir-se la nova església.

L'heretat se situa a mig vessant del Collsacabra que es decanta cap a la plana de Vic, a una altitud compresa entre els 600 i els 900 metres: la Guàrdia a 700 m i la Vall a 600 m; les artigues de Can d'Arbre i el Llancis se situen, al seu torn, en els contraforts de la serra de la Creu, la primera a 700 m i la segona a 802 m d'altitud. El rocam està constituït per margues i gresos de l'eocè que formen un pla inclinat —el dors d'un relleu en cuesta— que s'inclina uns 10° cap al nord-oest, en direcció a la plana de Vic. La pedra hi aflora a tot arreu, tal com diu un proverbi local,¹⁷ fet que explica que els sòls acusin fàcilment la sequera. A això hi contribueix el caràcter impermeable de les margues, roques que tenen una baixíssima capacitat de retenció de l'aigua. Ara bé, la marga té la propietat de disgregar-se fàcilment quan entra en contacte amb l'atmosfera, conformant així els característics terrers —*badlands*— de la plana de Vic, dels quals en poc temps se'n podia obtenir una capa de terra cultivable.

L'escassa potència dels sòls —al país en diuen primalls— es compensa, en part, per l'alta pluviositat de la zona que, tot i ser més baixa que a les altures del Collsacabra, supera els 800 mm anuals, amb un màxim estival i un mínim hivernal. Això situa el territori dins la regió de la Catalunya oriental humida, que definí Lluís Solé Sabarís,¹⁸ i més concretament en l'àmbit de la «dorsal plujosa catalana», que s'estén del Puigmal al Montseny, a través del Collsacabra i les Guilleries. D'altra banda, l'orientació del terreny cap a ponent li proporciona una bona insolació, de manera que la zona gaudeix d'un microclima més càlid que el de la plana de Vic i que el de les altures del Collsacabra. La temperatura mitjana anual se situa entorn dels 12,5°C, amb presència d'un estiu moderat i d'un vertader hivern, amb temperatures mitjanes situades per sota dels 6°C els mesos més freds (desembre, gener i febrer), circumstància que atura el cicle biològic de les plantes. El risc de gelades s'estén d'octubre a l'abril, tot i que en el Diari s'esmenten gelades de maig i setembre.¹⁹

Com a bon pagès, Guàrdia es preocupa pel temps atmosfèric, de manera que sol encetar la crònica anual amb un resum de l'any anterior, que comença amb frases del tipus «Aquest any és entrat molt aixut» o bé «Aquest any és entrat molt fred» i encara «Aquest hivern ha fet grans neus».²⁰ Anota gairebé sempre els fenòmens meteorològics excepcionals, siguin fredorades i nevades extemporànies (d'abril i maig o de setembre, octubre) o episodis de sequera: «bé podem dir que és estat lo any de l'eixut, que las profesons que la gent an fetas es cosa d'aspant»,²¹ escriu

17. «A l'Esquirol no s'hi entra ni per terra, ni per mar, ni per aire, s'hi entra trepitjant pedra», sosté el proverbi, que també s'aplica a Cantonigròs i Rupit.

18. SOLÉ SABARÍS, Lluís (dir.). «Les grans regions fisiogràfiques de Catalunya». A: *Geografia de Catalunya*. Vol. 1 *Geografia Física*. Barcelona: Aedos, 1958.

19. L'any 1638 comenta: «De fruyta ni glans no hi ha agut res, ans bé lo fret ha començat molt primarench, que per St Miquel ha jalaba i càdal dia glasava». PLADEVALL & SIMON, «Diari»: 59 (32). I el 1643 els danys de les glaçades. Començaren el 8 de setembre de l'any anterior i malmeteren el mill. A la primavera s'allargaren fins al maig: «nos ha mortes les nogueres» i per «St. Isidro [15 de maig] va fer gran fret, que nos va matar la viña, com també les pomeres (...) ha fetes grans pluges en lo estiu, que un dia per l'altre plovia fins que som astats a mig setembre». PLADEVALL & SIMON, «Diari»: 100 (80).

20. Les tres referències corresponen, respectivament, al 1638, 1643 i 1646. PLADEVALL & SIMON, *op. cit.*

21. PLADEVALL & SIMON, «Diari»: 104 (84v).

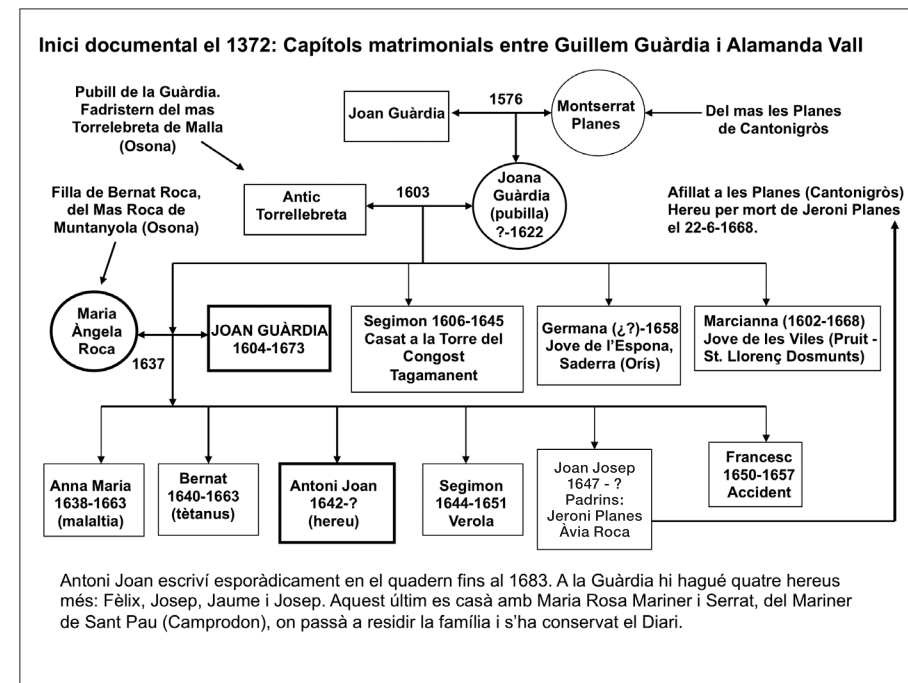

Figura 2. Genealogia simplificada de la família Guàrdia, segons el Diari. Font: «Diari (1631-1687)» (a: *Guerra i vida pagesa a la Catalunya del segle XVII*). Elaboració pròpia.

el 1649. Aquestes notes ja cridaren l'atenció de Raimon d'Abadal, i tot i que són irregulars i desiguals permeten inferir que el clima d'aquells dies era més fred i contrastat que l'actual. En el Diari hi ha anotats episodis de pluges estivals intenses, fredorades extemporànies i sequeres excepcionals, com la dels anys 1649 i 1650. A més d'aquestes sequeres «d'espant», Guàrdia es lamenta sovint de l'excés de pluja durant l'estiu, pel fet que endarrereix la maduració dels cereals i les feines de segar i batre. Són episodis que confirmarien l'etapa freda iniciada el segle XVI que els estudiosos de la història del clima anomenen «petita edat del gel».²²

2.2. Família i política familiar: amb qui s'emparentaven els Guàrdia

La figura adjunta (figura 2) conté l'arbre geneològic simplificat dels Guàrdia; s'ha elaborat a partir del Diari i de les dades que aporta l'estudi preliminar de Pladevall i Simon. Segons aquest estudi, la nissaga dels Guàrdia està documentada

22. L'historiador Mariano Barriandos ha fet recerques sobre el clima històric d'aquest període que es ressenyen a la bibliografia.

des del segle XIV; la referència més antiga és un document trobat a la Cúria Fumada de Vic, datat el 1372, que correspon als capítols matrimonials entre Guillem Guàrdia i Alamanda Vall, matrimoni mitjançant el qual s'uniren les heretats de la Guàrdia i la Vall, referenciades en el Diari.²³ L'autor del Diari era nét de Joan Guàrdia, hereu del mas, i de Montserrat Planes, de Cantonigròs. Aquest matrimoni no tingué fills barons, raó per la qual heretà la propietat la seva filla Joana, pubilla del mas, que es casà amb Antic Torrellebreta, fadrister del mas Torrellebreta de Malla. D'aquest matrimoni en nasqué el 1604 Joan Guàrdia, l'autor del Diari, que deixaria perdre el cognom Torrellebreta per adoptar el de la casa pairal, tal com era costum a Catalunya. L'any 1637 Joan Guàrdia es casà amb Maria Àngela Roca, natural de Muntanyola, amb qui tingué sis fills dels quals només el sobrevisqueren dos.

L'any 1663 moriren Bernat, l'hereu, i la filla gran, Maria Anna. Sobre el primer escriví que morí massa jove, a 23 anys, i que era un fadrí que «menava casi tot lo timó dels altres fadrins». Sobre Maria Anna, que era esguerrada, explica que «may pogé estar en lo llit, per causa que ella tania un gran gep a l'esquena que no la dexava respirar». Després ve l'Antoni Joan, que esdevingué hereu per la mort de Bernat, el fill gran. Antoni Joan va escriure unes notes esporàdiques en el Diari que acaben el 1683; tenen un gran valor documental perquè descriuen amb molt de detall la plaga de llagostes del 1687.²⁴ Segimon, el quart fill, morí infectat de verola el 1651. Després ve Joan Josep, el cinquè fill, nascut el 1647, que constitueix un exemple de la pràctica de l'afillament, tan arrelada a la societat rural catalana. Joan Josep fou apadrinat per Jeroni Planas, hereu d'aquesta gran pagesia de Cantonigròs d'on procedia l'àvia materna de Joan Guàrdia. Joan Josep esdevingué hereu de les Planes a la mort del seu padrí. Sobre això Guàrdia escriu: «en Planas s'emmenà an Segimon²⁵ [Joan Josep?], mon fill, que diu que lo vol fer areu de las Planas. Déu vulla que sia de aqueixa manera».²⁶ Després ve Francesc, el sisè fill, que morí del tètanus onze dies després d'haver patit un accident amb un arcabús que li malmeté la mà.²⁷ Anota al diari que ell mateix construïa els taüts: «y també li fiu la caxa [a Maria Anna], com an en Bernat y a mon para, que totas fóran fetes de mas mans (...) com d'en Fransesch...».²⁸

En el camp de la política familiar, els Guàrdia són un bon exemple de pagesos benestants que s'emparenten amb d'altres famílies pageses d'un estatus semblant del Cabrerès, Osona i les comarques veïnes. L'arbre genealògic simplificat ho constata: els Guàrdia d'aquells dies estaven emparentats amb el mas Torrellebreta de Malla, la Roca de Muntanyola, l'Espona de Saderra (Orís), les Viles de Sant Llorenç Dosmunts (Pruït), les Planes de Cantonigròs i la Torre del Congost (Ta-

23. PLADEVALL & SIMON, *op. cit.*, «La família Guàrdia», p. 14-15.

24. Antoni Joan explica que la primera onada de llagostes provenia de ponent: el dia 3 de juliol eren al Lluçanès, el 4 a Manlleu i el 5 a la una arribaren a l'Esquirol. Això vol dir que avançaven uns 10 km per dia. Anota que passaren llagostes fins al 20 de juliol, dia en què caigué una gran calamarsada. PLADEVALL & SIMON, «Diari», «La plaga de llagostes»: 54-57 (27, 27v; 28, 28v; 29, 29v).

25. Es tracta de Joan Josep, el cinquè fill, apadrinat per Jeroni Planas; és probable que Guàrdia s'equivoqués en escriure Segimon, el nom del quart fill que havia mort de verola el 1651.

26. PLADEVALL & SIMON, «Diari»: 117 (97v).

27. PLADEVALL & SIMON, «Diari»: 110 (90).

28. PLADEVALL & SIMON, «Diari»: 114 (94v).

gament), masos que es compten entre les grans pagesies osonenques. També és significatiu, en aquest mateix sentit, que els Guàrdia s'emparentessin amb el Mariner de Sant Pau de Segúries, una de les grans pagesies de la vall de Camprodon.

3. La vida al mas, el cultiu de la terra i el bestiar

La Guàrdia és una pagesia de la muntanya mitjana catalana, tal com les descriu Joan Vilà Valentí.²⁹ Al camp català i sobretot a la Catalunya Vella la casa pairal constituïa en si mateixa un univers en què l'explotació de la terra només esdevenia una faceta més d'un funcionament complex que tendia a l'autosuficiència. Joan Guàrdia no era un pagès normal, es dedicava més a l'organització i la supervisió de l'heretat que al cultiu de la terra pròpiament dit. De les feines que descriu en el Diari avui en diríem tasques de gerència: dirigeix i supervisa les feines del camp, decideix l'hora de llaurar, sembrar, segar i batre; passa comptes, va al mercat, compra i ven i fa tota mena de tractes, exercint també el paper de *pater familias* de la casa i prohoms de la baronia del Cabrerès.

Bioclimàticament, la Guàrdia i la Vall s'ubiquen en ple domini de les tardaneries; és a dir, dels cultius propis de la muntanya mitjana humida catalana. Un àmbit biogeogràfic on els conreus mediterranis hi tenien poca significació, tret dels cereals. L'olivera ni s'esmenta, fet que corrobora la seva pràctica absència a Osona. I la vinya tenia un paper complementari. Guàrdia considera bona la collita del 1638 en què obtingué una càrrega i mitja de vi blanc³⁰ (uns 180 litres de vi).

Per il·lustrar la importància dels diferents conreus s'han confegit dues taules: la primera consigna els cultius més citats en el Diari i el nom de les artigues més anomenades (taula 1); i la segona conté els rendiments anuals de la collita de cereals (blat, ordi i civada) consignats en el Diari i seguits de l'apreciació que Guàrdia havia fet de l'anyada (taula 2). Són anotacions irregulars, però vistes en conjunt permeten entendre el funcionament agrícola de l'heretat.

La base econòmica del mas eren els cereals, sobretot blat, ordi i civada, amb una producció anual mitjana estimada d'unes 200 quarteres entre la Guàrdia, la Vall i les artigues associades. Els rendiments varien molt d'un any a l'altre, tal com es constata a la taula 2; Guàrdia considera excepcionals un rendiment d'1 a 20; bo, d'1 a 10, i molt baix, per no dir miserable, el d'1 a 4 (vegeu la taula 2). A les artigues també es cultivava blat, seguit d'ordi, civada i cereals de muntanya com el mill i el sègol. També es cultivava fajol —extingit a dia d'avui, tot i la seva presència en la toponímia local—,³¹ lleguminoses, sobretot faves, veces i cairetes, i farratges (mestall). També s'esmenta la vinya que es plantava en els marges dels camps,³² i devia ser important l'herba; Guàrdia explica que el 8 d'agost del 1667 va estar a

29. Vegeu: VILA VALENTÍ, Joan. «El mas, una creació prepirenca». A: *El món Rural a Catalunya*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2011.

30. Anota: «La vanema és estada bona (...) havem fet raonablement vi i de blanc ne avem fet una càrrega i mija». PLADEVALL & SIMON, «Diari»: 58 (32).

31. Un quilòmetre a llevant de la casa de la Guàrdia hi ha el Puig del Fajol.

32. Antoni Joan, l'any 1683, en ressenyar una tempesta escriu: «al gran devassai d'aigua que caigé s'exportà gran partida de terra dels goretts, que als marges de la viña cemblaven que tots fóssan resclosas...». PLADEVALL & SIMON, «Diari»: 120 (102v).

punt de perdre la vida en caure del paller d'herba dallada de la prada que estava cordejant amb el seu fill.³³

El gruix de la producció agrícola s'obtenia dels quintars de la Guàrdia i la Vall, on es localitzaven les terres més grasses que es llauraven amb bous. Després hi havia les artigues d'una i altra heretat, situades generalment en vessants i caps de carena que es dedicaven al cereal. El diari dona a entendre que les artigues es treballaven amb matxos i mules. Se'n consignen rendiments situats entre 20 i 30 quarteres de cereal (vegeu les taules 1 i 2).

Molts estudiosos (Eva Serra, Antoni Pladevall, Antoni Simon), assenyalen que es tracta d'una agricultura de secà poc evolucionada i amb un ús incipient de tècniques com la rotació de conreus. El cereal se sembrava dos anys seguits en el mateix terreny, de primeres i restoble, i després es deixava la terra en guaret perquè hi pasturés el bestiar. L'adob més citat és el boic o formiguer, que consistia a cremar residus vegetals en somort i després estendre'n les cendres pel camp, operació que es feia quan es deixava la terra en guaret. Al diari no hi ha al·lusions al femer, que tant cridaria l'atenció de Zamora un segle després: «*La economia de estiércoles está en su punto en la Plana de Vic*», va escriure el viatger. Tots els cultius descrits en el Diari són tradicionals, excepte els fesols,³⁴ ressenyats per Antoni Joan l'any 1683. Tret d'aquesta referència el Diari no esmenta cap conreu americà, com el blat de moro o la patata, que durant el segle següent es generalitzarien a Osona, sobretot el primer.

La ramaderia tenia força importància a la Guàrdia, d'acord amb la localització del mas en un medi geogràfic de muntanya mitjana humida, amb disponibilitat de recursos farratgers. Aquí cal distingir el bestiar destinat a la comercialització (ovelles i porcs), del que servia per a les feines agrícoles (vaques, bous, eugues, cavalls, matxos i mules). Hi ha poques referències sobre conills i aviram (gallines, ànecs, oques), que generalment se n'ocupaven les dones. Només durant una mala anyada Guàrdia escriu escandalitzat que «pagaven a 16 sous les gallines».³⁵

El nombre de caps de bestiar depenia dels recursos disponibles. Les ovelles pasturaven els rostolls, els guarets i el sotabosc; els porcs menjaven aglans a la tardor, precisament en el moment de l'engreix per a la matança i la venda. El bestiar gros i de peu rodó (vaques, bous, eugues, matxos i mules) pasturava les prades. Independentment d'això, molt bestiar transhumava, tant verticalment —de les parts altes a les parts baixes del territori— com horitzontalment, a grans distàncies, com és el cas de les ovelles, que a l'estiu es desplaçaven a l'alta muntanya pirinenca. Guàrdia no precisa l'indret de la 'muntanya' on anaven, tret del 1647 que indica el Rosselló.

33. Explica que va caure del paller «de herba dallada de allà on s'acostuma a fer» i que la distància a la que anà a parar mesurava «onse canas y un pam». PLADEVALL & SIMON, «Diari»: 116 (97). La cana de Barcelona mesura 8 pams, equivalents a 1,55 m, de manera que Guàrdia sortí projectat 17 metres.

34. Antoni Joan ressenya fesols l'any 1683 en comentar una pedregada: «a la viña que taníam fasols no ha fet gaire mal». PLADEVALL & SIMON, «Diari»: 120 (102v).

35. PLADEVALL & SIMON, «Diari»: 57 (31v).

Taula 1. Cultius i tècniques de cultiu citades

Cereals	Lleguminoses Hortalisses	Fruïters	Altres	Tècniques de conreu	Artigues
Blat –xeixa –tramesor Ordi Civada Mill Sègol	Fajol Faves Cairetes Cebeas Carabasses Fesols	Pomeres Nogueres Presseguers Nesprers Pruneres Ceps (vinya)	Herbes (prada) Cànem Aglans Fages	Restoble Mestall Guaret Boïcs Formiguers Pasturatge	Sot dels Rouricons 1/4* Ses-someres 1/4* el Llacís 1/6* Can d'Arbre el Cerdà l'Aulina Campsafont el Ribot la Rovirassa el Masnou Serramitjana

Font: Diari. Elaboració pròpia.
* La fracció indica la distribució de les parts quan consta al Diari: Guàrdia / Artigaire.

Taula 2. Producció de blat expressada en quarteres (q). Anotacions climàtiques

Any	Guàr.	Vall	Artig.	Tot	Observacions: artigues, clima i temps
1634	93,0	-	19,5	112,5	Pedregada a l'agost. Tardor plujosa: «tostemps plovia».
1635	-	-	20,0	-	Mala anyada al Llacís: hi sembrà 5,5 q. i n'obté 20 q.
1636	-	-	-	-	Mala anyada per excés de pluja a l'estiu: «cosa d'aspant».
1637	-	54	-	-	Bona anyada, tret de la Vall. Glaçades tardorals.
1638	97	86	46,5	226,5	Eixut primaveral, nevada el 14 d'abril, glaçades al setembre. Artiga del Cerdà, 16,5 q; Camp de Sesomeres, 30 q civada.
1639	82	55	23,5	160,5	Eixut primaveral. Artiga de la Font de l'Om 23,5 q. (4 de cairetes).
1640	-	-	-	-	Eixut de maig i juny (pregàries). Després pluges d'estiu: «no pogérem fer un pam de goret que fos bo». Anyada suficient.
1641	-	-	-	-	Excés de pluja a l'estiu (rovell al blat). Mala anyada.

Taula 2. Producció de blat expressada en quarteres (q). Anotacions climàtiques

Any	Guàr.	Vall	Artig.	Tot	Observacions: artigues, clima i temps
1642	67	66	82	215,0	Excés de pluja tot l'any; inundacions de tardor amb grans esllavissades. Sot del Ribot, 44 q. F. de l'Om, 38 q (civada).
1643	*44,5	42	33	119,5	Fred tardà (de maig). Mata les nogueres. Excés de pluja. Sot del Ribot, 24+9 restoble (*2,5 civada) 17 q de mill i fajol.
1644	73	92	33,5	198,5	Descriu la trajectòria d'un esclafit (setembre) que travessa tot Osona. Artiga del Cerdà, 15 q restoble; camp del Vivàs, 18,5 q.
1645	70	35	48	153	El 23 de gener cauen 5 pams de neu. Fred primaveral. Eixut d'estiu. Camp del Vivàs, 7 q (restoble); Can d'Arbre, 41 q.
1646	152,5	105	60,5	318	Neus d'hivern; eixut primaveral i estival. Cerdà, 32,5 q civada; Can d'Arbre, 28 de civada: 16 q heretat + 20 q la Vall.
1647	-	-	-	-	Hivern suau, primavera seca. Anyada regular (no aporta dades).
1648	-	-	-	-	Pluges estivals. Anyada suficient, sobretot de civada.
1649	-	-	-	115	Sequera: «no hem tingut sinó 115 q de blat». Pregàries: «que les professons que la gent han fetes es cosa d'espant...».
1650	36	29	4	69	Sequera, fam i pesta: «Aquest any es lo més espantós de molt de temps s'és vist per la gran fam que ens espera...».
1651	-	-	33	33	«L'anyada és estada bona». Només anota l'artiga de la Cinglera.
1652	-	-	15	200	«Lo ploure que ha fet a l'hora de segar ha estat cosa d'espant.» «Collita bona però excés de pluja» (blat bolcat i resclosit).
1653	-	-	18,5	120	Guerra i pluja: «mai pogérem segar un dia sencer, que sempre plovia o (...) cridant viafós». Acaba de batre per Sta. Llúcia.
1654	-	-	-	87	«no hem ajustades sinó 60 q. de blat i 27 d'ordi».
1655	-	-	44	77	Espigues molt plenes: 2 q d'ordi donen 44 q. Fi de la pesta.

Taula 2. Producció de blat expressada en quarteres (q). Anotacions climàtiques

Any	Guàr.	Vall	Artig.	Tot	Observacions: artigues, clima i temps
1656	-	-	-	225	«Aquest any son estats molt bons los blats». Guerra.
1657	-	-	-	--	«no havem tinguda gaire bona anyada». Mort d'un fill.
1658	-	-	-	146	Blats molt bons: 142 garberes donen 146 q.
1659	-	-	-	-	Rovell al blat; estiu i tardor eixuts.
1660	125	-	15	140	Anyada bona.
1661	-	-	-	-	«Any de 1661, que se pot dir lo any de l'eixut». Anyada bona a muntanya i dolenta a la terra baixa (Plana de Vic i Urgell).
1662	100	100	-	200	«Bona anyada de blat, cànem, aglans i pomes.»
1663	-	-	-	-	«ha estada l'anyada molt petita» (hivern fred i sec). Sense dades.
1664	-	-	-	-	Eixut però «l'anyada és estada bona, lloós a Deu». Passa un cometa.
1665	-	-	-	-	«Em tinguda gran anyada de blat per tota aquesta muntanya.» Bona anyada de faja i dolenta d'aglans. Sense dades.
1666	-	-	-	160	«Es estada l'anyada suficienta de tots els manteniments.»
1667	-	-	-	166	«de blat 166 q entre tot». «Hem sembrat amb gran eixut.»
1668	-	-	-	100	«Es entrat l'any amb gran fred que ha mort los blats.» Mala anyada.
1669	-	-	-	-	Anyada dolenta, li falta blat de sembra. En compra 18 q.
1670	-	-	-	-	«Anyada suficienta.»
1671	-	-	-	140	De blat «entre tot».
1672	-	-	-	-	Sense dades.

Font: Elaboració pròpia a partir del Diari. Pladevall & Simon, *op. cit.*

A la taula adjunta hi ha reflectides les dades sobre la transhumància de l'oví (vegeu la taula 3). El ramat tenia uns 200 caps, que el 1647 es reduïren a la meitat a causa d'una malaltia que deixava les ovelles coixes, impedides per desplaçar-se a muntanya.³⁶ El «pujant de muntanya» es feia relativament tard, a principis de juny, i el «baixant», que només es consigna dos anys, pels volts de Sant Miquel de setembre, diada en què vencien molts tractes consignats en el Diari.

Les ovelles aportaven diversos guanys, el primer abonar els rostolls i guarets on pasturaven. Guàrdia consigna la venda d'una mitjana de 20 'borrecs' o xais per any, amb un màxim de 30 caps el 1650 i un mínim de 9 el 1672. Durant tres anys els vengué al seu parent de les Planes (1646, 1647 i 1648) i tres anys més al pastor de l'Espona de Saderra (1649, 1650, 1651). També els vengué a tractants de bestiar de procedències diverses (Sant Vicenç de Torelló, Sant Feliu de Pallderols...). Venia una mitjana de 15 ovelles velles cada any i consigna la venda de la llana, amb una producció de 5-6 arroves anuals, que ven a sastres i paraires; té tractes amb el sastre Vilardell de l'Esquirol a qui ven la llana el 1667 i el 1668.

Guàrdia dona molta importància als porcs. El nombre més usual se situa entre 15 i 25 caps, que anomena indistintament 'nodrissos', 'tocinos' o 'porcells'; en ven cada any entre 10 i 15 i la resta els destina a la casa. Hi ha consignades vendes a tractants de la comarca (Taradell, Torelló, Vic) i a mercats i fires (Taradell, 1644 i 1662). El Diari confirma la importància que tenia el porc en l'alimentació. A la Guàrdia mataben una mitjana de 6 nodrissos per any, amb un màxim de 8 el 1647 i un mínim de 2 el 1652, l'any en què la guerra arriba al Collsacabra i les tropes roben tot el que troben per alimentar-se. El 1647 anota que els porcs «més grosos pesaven 9 arrobes i algunes lliures».³⁷ Això vol dir, tal com explica Eva Serra, que els porcs d'engreix assolien un pes remarcable, superior als 90 kg,³⁸ del tot comparable al bestiar que per aquells dies s'engreixava a Itàlia i al nord d'Europa.

Els porcs s'engreixaven amb aglans de roure i d'alzina; si faltaven aglans també s'alimentaven amb pomes, tal com s'explica per a l'any 1661.³⁹ També transhumaven verticalment: a l'hivern pasturaven els alzinars i rouredes de la Guàrdia i la Vall i a l'estiu pujaven a menjar faja⁴⁰ (a les Planes i la Salgueda, per exemple). Ho expressa bé la citació següent: «he vanuts los tosinos an en Bosch de St Feliu a raó de dotza lliures y un real; an valgut dos-sentas lliures y los qui restaren menjaren glans fins que fóram fora del mes de max, que los d'en Planas també i éran, y après los he enviat a les Planas per passar l'estiu».⁴¹ Els porcs recorrien distàncies considerables si no hi havia aglans a l'època de l'engreix. L'any 1636, en què hi hagué secada i falta d'aglans, Guàrdia envià els porcs a pasturar a Grions (Selva), a una distància considerable de l'Esquirol (40 km a vol d'ocell).

36. Escriu: «per causa del mal de pinya me han anades tan pocas que me han restades coixes més de 100 besties, que es lo més mal que mai sia vist». PLADEVALL & SIMON, «Diari»: 47 (16).

37. PLADEVALL & SIMON, «Diari»: 103 (83).

38. L'arrova equival a 10,4 kg; d'acord amb aquesta xifra els porcs grossos superaven els 93,6 kg.

39. Guàrdia escriu «em angraxats altres deu [porcs] de més patits amb glan justada y ab pomes». PLADEVALL & SIMON, «Diari»: 113 (93v).

40. És el fruit del faig; té forma de petita castanya. Per Guàrdia té importància per a l'alimentació estival dels porcs, que 'emboscava' a les fagedes del Collsacabra i el Vidranès.

41. PLADEVALL & SIMON, «Diari»: 106 (86).

Taula 3. La transhumància a 'muntanya' de l'oví

Pujant (data)	Baixant (data)	BG*	A**	Tot	Observacions
13/7/1632	s/d	110	--	110	Collell del Prat
31/6/1636	s/d	28	--	28	Sense dades
1/6/1639	s/d	155	80	220	Campelles
8/6/1641	s/d	97	51	148	l'Espona
4/6/1642	4/10/1642	103	60	163	Toni Rey (perd 3 bèsties i 7 anyells)
1/6/1644	10/8/1644	123	78	201	El Vilar; tornen l'agost i pasturen a Bracons l'Espona
5/6/1645	s/d	130	83	213	Cases (St. Pere de Torelló)
2/6/1646	s/d	133	90	223	l'Espona (li falten 100 bèsties coixes). Rosselló
6/6/1647	s/d	69	40	109	l'Espona
10/6/1648	s/d	71	51	132	Campelles
1/6/1669	s/d	30	--	--	

Font: Reelaborat a partir del Diari i Pladevall & Simon, *op. cit.*, Quadre p. 27.

* BG: bèsties grosses (ovelles, moltons, marrans).

** A: anyells.

L'heretat tenia i criava animals de tir. Els bous llauraven les terres grasses dels quintars de la Guàrdia i la Vall i els matxos i mules, les més aspres i rostes de les artigues. Una part del bestiar de tir es llogava a artigaires i vessaners, i l'altra es destinava a la venda. Hi ha consignades vendes d'eugues, matxos, mules i pollins. Ven, per exemple, dues mules el 1636, un matxo el 1640, dues mules el 1648 i novament un matxo el 1651. L'heretat acull també bestiar d'altres pagesies a pasturar les herbes i les aglans. Les vaques de les Planes i de la Salgueda⁴² hivernen a la Guàrdia i a la Vall, circumstància que constata dos fets: d'una banda, la mobilitat geogràfica del bestiar en funció de la disponibilitat d'aliment; i de l'altra, l'existència de relacions de complementaritat entre els diversos àmbits geocollògics de la geografia local.

3.1. L'organització del treball: mossos, minyones, artigaires i vessaners

A la casa pairal hi vivia molta gent. A banda de la família, ja de per si nombrosa, hi residien de forma estacional o permanent altres persones a les quals se'ls feia la vida, és a dir, se'ls aixoplugava, alimentava i vestia a canvi de feina. Hi havia mossos, minyones, pastor, vaquer, bover, euguer i porquer. Guàrdia anota

42. Escriu: «han començat a pasturar las vacas d'en Salgueda als 6 de febrer de l'any 1638». PLADEVALL & SIMON, «Diari»: 35 (4).

puntualment l'entrada de cada persona al mas, indicant la data, el salari i el lloc de procedència, habitualment cases de l'Esquirol i pagesies de la contrada. Una part del salari es pagava en moneda i l'altra en espècie. Al Diari es consignen vestits (10 cops), capes (10 cops), sabates i socs (6 cops), camises (6 cops), barrets (4 cops), a més de gipons, faldilles, caputxons, davantals, gambetos, mitges, calçons, draps i roba en general. El 1645 Guàrdia anota, per exemple, que Margarida de la Batllia (Falgars d'en Bas) cobrarà 6 lliures a l'any més uns socs, un barret i unes mitges.⁴³ L'any 1646, que l'euguer Mateu de Novelles (Tavertet) ha cobrat 12 rals per una capa.⁴⁴ El pastor tenia un tracte especial i a més del salari podia tenir bestiar en propietat. Guàrdia anota, per exemple: «tres dies abans de Sant Miquel da Satembra de 1642 ha començat de guardar en Martí i guanya 10 rals cada mes i tinguda de sis borrechs».⁴⁵

Guàrdia té tractes regulars amb les persones que li menen les artigues, que ja devien ser camps fixos, atesa la reiteració amb què apareixen en el Diari.⁴⁶ Els tractes amb els artigaires depenien de la qualitat agronòmica de la terra. El camp de Sesomeres el deixa al quart;⁴⁷ igual que l'artiga dels Sot dels Rouricons,⁴⁸ mentre deixa al sisè l'artiga del Llancís, situada al cap de la serra de la Creu⁴⁹ (vegeu la taula i la figura 1). En tots els casos el cultiu bàsic és el blat. Sembla que Guàrdia proporciona als artigaires la llavor i el bestiar necessaris per llaurar i per transportar i batre les garbes.⁵⁰ També té tractes amb diversos vessaners i parcers de l'Esquirol. Molt sovint el vessaner és un menestral que agença i conrea una feixa situada dins la propietat de la Guàrdia. En el Diari es consignen diversos tipus de contracte amb els vessaners, a vegades a lloguer, a vegades a parts i d'altres vegades a canvi d'un treball concret a l'heretat. En general, els vessaners conreen feixes minúscules situades en espais marginals com els vessants i els caps de carena; s'agençaven mitjançant el sistema dels terrers, que va descriure Francisco de Zamora un segle després.⁵¹

4. La percepció, ús i domini de l'espai geogràfic

Les notes del Diari permeten obtenir una idea força aproximada del coneixement, ús i percepció de l'espai geogràfic que tenia en Joan Guàrdia, que a si mateix es considera un muntanyenc. Ho reflecteix bé la citació següent: «Em tinguda

43. PLADEVALL & SIMON, «Diari»: 45 (16-8-1645).

44. PLADEVALL & SIMON, «Diari»: 45 (1-9-1646).

45. PLADEVALL & SIMON, «Diari»: 40 (9).

46. Confer. nota 6, referida a la venda d'artigues.

47. PLADEVALL & SIMON, «Diari»: 49 (18v).

48. PLADEVALL & SIMON, «Diari»: 49 (18v).

49. PLADEVALL & SIMON, «Diari»: 34 (3).

50. El 1634 escriu: «ma deu an Box lo portar i batre les garves dels Llancís». PLADEVALL & SIMON, «Diari»: 35 (3v).

51. Zamora comenta que existia un «arbitri de terrers» a la plana de Vic. Ell mateix n'explica la tècnica: primer s'estassava la vegetació, després es feia un marge que contindria la terra i, finalment, la descomposició de la marga contribuïa a formar la terra cultivable. Vegeu: ZAMORA, Francisco de. *Diario de los viajes hechos en Catalunya*. Barcelona: Curial, 1973.

gran anyada de blat per tota aquesta muntanya».⁵² Tal com comenta Marfany,⁵³ Guàrdia té una idea plausible de la geografia del país i s'hi desplaça amb assiduitat, tal com ho devien fer d'altres pagesos d'un estatus semblant. Corroboren aquesta mobilitat els nombrosos passavolants citats en el Diari (pagesos, pastors, tractants de bestiar, paraires, clergues, mercaders), de procedències ben diverses (Osona, Garrotxa, Selva, Ripollès, Vallès), com també els vincles que els Guàrdia mantenen amb pagesies de tot Osona i ultra més enllà. Tot això permet inferir que el país d'aquells dies distava molt de ser un medi tancat i autosuficient. Guàrdia viatja habitualment per raó del seu ofici: va als mercats, fa tractes, signa documents, compra i ven. I també viatja per atendre les seves obligacions com a prohoms del Cabrerès. Signa emprèstits i paga fermances a pagesos empresonats.

D'acord amb les premisses anteriors, es pot dividir el seu espai geogràfic de vida en tres àmbits: l'entorn proper del Cabrerès-Collscabra, l'àmbit de la plana de Vic i comarques properes, i la resta del país, amb Barcelona com a punt de referència. El primer entorn de relació social comprèn la parròquia de Corcó, el poble de l'Esquirol i la batllia del Cabrerès. Guàrdia empra els topònims locals amb precisió, distingint la parròquia de Corcó del poble de l'Esquirol. Per exemple: «se n'anaren tots a l'Asquirol»,⁵⁴ «vingeran a l'Asquirol»,⁵⁵ «arribà a l'Asquirol molt de matí»,⁵⁶ «tres comparets de l'Asquirol».⁵⁷ I en el cas de Corcó: «Arribaren lo divendres de matí en est terma y parròchia de Corcó».⁵⁸ I, més endavant, «en nostra esglesia parrochial de Corcó»,⁵⁹ o bé «Fóran fins a la isglesia de Corcó».⁶⁰ En aquest àmbit local és important subratllar que Guàrdia escriu «la Gorga», quan parla de la riera de l'Esquirol, nom popular que es manté viu en contraposició amb la grafia 'les Gorgues' de la cartografia oficial. Sobre això, escriu «Nosaltres astàvem a la Serra sobra la Gorga»⁶¹ en comentar que s'havien amagat per por de les tropes.

El topònim Cabrerès l'utilitza per referir-se a la baronia a la qual s'adscriuen el mas, la parròquia de Corcó i el poble de l'Esquirol. En un moment determinat escriu «...y lo nostro senyor baró de Cabrerès,⁶² que's diu Granollachs...». O bé l'any 1672 que amb motiu d'un plet jurisdiccional que manté amb el baró escriu: «que son astats dos mil lliuras, asó entre Cabrerès, St Pera y Roda».⁶³ I encara el seu fill Antoni Joan anota: «l'any 1678, trobant-me batalla de Cabrerès».⁶⁴

Empra el topònim Collscabra en sentit geogràfic. Per exemple, en comentar que una nevada impedí que un cos de cavalleria (500 cavalls) travessés cap a Olot: «lo endemà matí varen trobar-los al Collscabra sinch pams de neu (...) Y astigé

52. PLADEVALL & SIMON, «Diari»: 116 (quadern 96v).

53. MARFANY, *op. cit.*, p.17.

54. PLADEVALL & SIMON, «Diari»: 88 (61v).

55. PLADEVALL & SIMON, «Diari»: 88 (61v).

56. PLADEVALL & SIMON, «Diari»: 94 (66v).

57. PLADEVALL & SIMON, «Diari»: 101 (80v).

58. PLADEVALL & SIMON, «Diari»: 81 (55).

59. PLADEVALL & SIMON, «Diari»: (55).

60. PLADEVALL & SIMON, «Diari»: 97 (67).

61. PLADEVALL & SIMON, «Diari»: 93 (67).

62. PLADEVALL & SIMON, «Diari»: 70 (43).

63. PLADEVALL & SIMON, «Diari»: 118 (99).

64. PLADEVALL & SIMON, «Diari»: 123 (23v).

lo camí del Collsacabra un mes abans que los traginés no pogéren pasar».⁶⁵ O bé quan escriu: «Es estat lo Collsacabra frontera de Fransa i tostems los micalets de França i Aspanya han cosejat per aquesta terra».⁶⁶ En passar dues companyies franceses en direcció a Olot comenta: «y quant fóran pasats al Collsacabra se va avalotar tota la terra de Ropit i am Bas i fins a la Pinya y los daren cruel guerra...».⁶⁷ O bé el 1657: «y a nosaltros nos han fet guardar lo Collsacabra»;⁶⁸ i encara el mateix any: «que altra vegada som tornats frontera los de Fruit y Collsacabra».⁶⁹ I el 1658: «Nosaltros teníam de fer guàrdia al Collsacabra».⁷⁰ I, finalment, en la frase datada el primer de gener de 1660 anunciant la pau: «Ara no fem guarda al Collsacabra».⁷¹

Distingeix també entre el Collsacabra i la plana de Vic. Així, quan el 1664, quatre anys després del Tractat dels Pirineus, corria el rumor d'una nova entrada de soldats francesos escriu: «estant nosaltres de aquesta terra y Plana de Vich tots espantats, pensant que vindrien per Collsacabra».⁷² O bé en relació amb les males collites del 1662: «sino fora per lo blat que és pasat al Collsacabra, los de la Plana de Vic se foran vistos amb gran quefers».⁷³ Sobre la plana de Vic no hi ha equivoc: «i vingué lo francès a la Plana de Vic», o bé «Y la fumassa [boira] astava molt aspesa per tota la Plana de Vich i arribava fins a la casa del Benifet».⁷⁴ Per denominar la boira, típica de la plana de Vic, utilitza els mots 'broma' i 'fumassa', aquest últim bell i expressiu però perdut. Guàrdia va assíduament a Vic. La ciutat està situada a unes 3 hores a peu des de la Guàrdia.⁷⁵ Vic esdevé, en molts sentits, el centre de relació social de la pagesia osonenca i de les comarques veïnes. És cap de vegueria i lloc de residència del baró del Cabrerès, senyor de Granollachs. Els desplaçaments de Guàrdia a Vic són habituals i acaben essent incomputables: hi va a mercat, segurament cada setmana, hi signa capítols matrimonials, hi paga fermances, hi registra documents o s'enquadra en el batalló que corre a defensar Barcelona el gener de 1641. En un moment determinat explica que hi va a cavall d'un rossí: «lo dit dia [20 d'abril del 1643] som anat a Vich ab ma cavalcadura...».⁷⁶

A banda de Vic, freqüenta altres mercats i fires comarcals (Manlleu, Torelló, Taradell). La relació amb la Garrotxa i la Selva és freqüent. Sembla que va a Amer cada any, sobretot quan no troba llavors a la plana de Vic. El 1643, per exemple, compra al notari d'Amer fajol, faves i blat,⁷⁷ i el 1650 ressenya que ha comprat 5,5 quarteres de sègol a la vila d'Amer.⁷⁸ També deixa constància de viatges més

65. PLADEVALL & SIMON, «Diari»: 102 (61v).

66. PLADEVALL & SIMON, «Diari»: 84 (58).

67. PLADEVALL & SIMON, «Diari»: 74 (48v).

68. PLADEVALL & SIMON, «Diari»: 92 (66).

69. PLADEVALL & SIMON, «Diari»: 92 (66).

70. PLADEVALL & SIMON, «Diari»: 95 (69v).

71. PLADEVALL & SIMON, «Diari»: 112 (92).

72. PLADEVALL & SIMON, «Diari»: 80 (54).

73. PLADEVALL & SIMON, «Diari»: 113 (93v).

74. PLADEVALL & SIMON, «Diari»: 83 (56v).

75. De la Guàrdia a Vic hi ha 13,5 km a vol d'ocell (entre 2,5 i 3 hores a peu).

76. PLADEVALL & SIMON, «Diari»: 42 (10v).

77. PLADEVALL & SIMON, «Diari»: 41 (10).

78. PLADEVALL & SIMON, «Diari»: 105 (85v).

llargs, com dos a «vora mar» l'any 1644 per comprar llavors, però no cita els llocs visitats.

Guàrdia coneix bé Catalunya i parla amb propietat dels diferents àmbits del país, identificant-ne els trets geogràfics elementals. Quan esmenta episodis de guerra en localitza correctament els escenaris. És el cas de la frontera entre els exèrcits espanyol i francès: «Any de mils-cents cinquanta y sis que tostems los treballs van augmentant, per estar tostems a la frontera de Fransa y d'Aspanya, que devallava de la Seu de Orgell, y pasava dret a Borredà y Ripoll y Collsacabra. Y molts de l'Asquirol pasavan blat i vi a l'enemich».⁷⁹ L'any 1660 no dubta en fer anar a Tàrrrega el seu fill Bernat, acompanyat del seu germà Segimon, perquè li curin la mossegada d'un gat foll.⁸⁰

Utilitza amb familiaritat i naturalitat els noms comarcals. És el cas dels topònims plana de Vic, Empordà, pla d'en Bas, pla de Bages, Vallès, Lluçanès, Urgell, Conflent, Rosselló, Cerdanya i vall de Ribes, entre altres noms. Aquest ús confirma l'arrelament del fet comarcal a l'hora d'interpretar geogràficament el país, circumstància que ja subratllava el geògraf i jesuïta Pere Gil⁸¹ (1551-1622) a la seva *Geografia de Catalunya*, escrita el 1600. En canvi, i tret del Cabrerès, poques vegades utilitza noms de demarcacions administratives.

Al Diari hi ha ressenyats dos viatges a Barcelona, el primer el 1632,⁸² i el segon el gener del 1641 per participar en la defensa de Barcelona (batalla de Montjuïc). S'integrà en el batalló de pagesos i prohoms que sortí de Vic la matinada del 26 de gener «ab lo Conseller de Barseleona, que aportava la bandera de Sta Eulària» que arriba a Barcelona «una hora passada la mitja nit». Comenta que «daviem se alguns tres mil» i «que la victòria és astada gran» en retornar a casa dies després.⁸³ Independentment del seu paper de capital del país, el mercat de Barcelona ja exercia un gran poder d'atracció. Antoni Joan, per exemple, anota al Diari dos problemes relacionats amb el cost del transport de mercaderies a Barcelona, en un cas portar-hi 86 quarteres de blat⁸⁴ i en l'altre conduir-hi 400 moltons des de Vic.⁸⁵

En resum, si s'analitzen en conjunt les referències geogràfiques del Diari es pot inferir que Joan Guàrdia tenia un coneixement força precís de la geografia del país. L'àmbit territorial en què es mou i fa els seus negocis és molt extens i comprèn la Catalunya Vella, inclosa la Catalunya Nord (Cerdanya, Rosselló, Conflent). El Cabrerès-Collsacabra i la plana de Vic assenyalen l'espai de vida quotidiana; Osona en el seu conjunt, a més de la Selva interior i la Garrotxa, marquen l'espai d'una relació més esporàdica però regular (relacions familiars, assistència

79. PLADEVALL & SIMON, «Diari»: 109 (89).

80. PLADEVALL & SIMON, «Diari»: (93).

81. Vegeu: IGLÉSIES, Josep. *Pere Gil, S.I., 1551-1622, i la seva Geografia de Catalunya, seguit de la transcripció del llibre primer de la historia Cathalana*. Barcelona: Quaderns de Geografia, 1949. Reedició del 2002.

82. Escriu «i asò tot ho he pagat anant a Barseleona, que hera lo any de 1632 als onze de max». PLADEVALL & SIMON, «Diari»: 34 (2v).

83. PLADEVALL & SIMON, «Diari»: 61 (34v).

84. PLADEVALL & SIMON, «Diari»: 54 (25v).

85. PLADEVALL & SIMON, «Diari»: 98 (75v).

a fires i mercats). Finalment, hi ha la resta de Catalunya, de la qual Guàrdia parla amb coneixement i precisió, tot i que s'hi desplaça més esporàdicament, a vegades per causa de la guerra, com a Barcelona i Girona.

5. Joan Guàrdia i la Guerra dels Segadors al Cabrerès-Collsacabra

La guerra va ser llarga i cruenta al Cabrerès-Collsacabra. Pel seu interès, aportem una taula-resum i un mapa dels escenaris locals de la guerra descrits per Guàrdia en el Diari (taula 4 i figura 3). Ni la taula ni el mapa no poden reflectir exactament les vicissituds que Guàrdia anota en el Diari, però permeten intuir la duresa de la guerra i el patiment que sofrí la gent del país durant aquells anys de tribulació. Joan-Lluís Marfany sosté, en aquest sentit, que «a partir del 1634 Guàrdia escriu no un, sinó dos llibres alhora. D'una banda, continua el seu llibre de comptes i negocis —i ho continuarà fent fins al 1670. De l'altra, comença, per la part de darrere del volum, una crònica pròpiament dita dels temps que li ha tocat de viure. Hi ha aquí, em sembla, la culminació d'un procés», escriu Marfany.⁸⁶ El primer enfrontament entre pagesos i soldats descrit al Diari s'esdevingué el 1634 i l'última ensulsiada recollida per Antoni Joan correspon al 1678.⁸⁷ Són quaranta anys llargs de guerres que fet i fet es pot dir que entroncaren amb la Guerra de Successió, iniciada el 1701.

L'any 1626 Olivares promulga la «Unión de Armas», a la qual s'oposen les autoritats catalanes; el 1635 comencen les hostilitats entre Castella i França que el 1640 desemboquen en la revolta catalana i la Guerra dels Segadors, que no s'acabaria definitivament fins al 1659, amb la signatura del Tractat dels Pirineus. I acabada la guerra, Antoni Joan anota que essent batlle del Cabrerès hagué de cridar tres vegades a sometent, a causa de l'entrada al país de tropes franceses, dues el 1674 per defensar les ciutats de Figueres i Girona,⁸⁸ i encara una tercera vegada el 1678, en què va anar a socórrer Puigcerdà i explica que feren nit sobre un jaç de neu al coll de la Creu de Maians.⁸⁹

Als desastres de la guerra calia afegir-hi la pesta —'la peyrona', segons Guàrdia— mentre els canvis en el clima —la petita edat del gel— malmetien les collites o impedièren que madurés el blat. Són anys en què la fam i la misèria s'estenien per tot arreu. A Catalunya feia molts anys que el malestar era general. El país

86. MARFANY, *op. cit.*, p. 7.

87. Antoni Joan escriu: «als vuit de maig de l'any 1678, trobant-me batalla de Cabrerès, he tinguda un orda de anar a sometent ab deu omas a socórrer la plasa Puixserdà, del qual me som vist ab grans trabals del fret de causa de la neu (...) lo qual astigérem a Coll de Maians a jaura ab la neu...». PLADEVALL & SIMON, «Diari»: 52 (23v).

88. Antoni Joan anota: «vui que comtam 21 del mes de març any 1674, ha vinguda carta del governador de Astaric lo qual diu que lo batlle de l'Esquirol vaja amb lo sometent general de dit terme encontinent fins a la vila de Figeres, pagats los de dit terme cadascun de son diner, que porten monasions ab abundancia» (PLADEVALL & SIMON, «Diari»: 98). I més endavant: «vui als vint-i-quatre del mes d'abril de dit any (1674) lo Sr governador de Astaric nos manà que alsem somaten, que anem a la siutat de Jerona» (PLADEVALL & SIMON, «Diari»: 119).

89. La Creu de Maians té 2.019 m d'altitud i se situa a l'Est de la collada de Toses, en terme de Planols; antigament era el pas més transitat entre el Ripollès i la Cerdanya. Amb el Tractat dels Pirineus (1659) esdevingué un coll transfronterer, raó per la qual la carretera moderna (N-260) va travessar la carena per la Collada de Toses, íntegrament per territori de jurisdicció espanyola.

Taula 4. Joan Guàrdia, cronista, protagonista i víctima de la Guerra dels Segadors	
1634 (14/6)	«Brega ab los soldats castellans a Puigsespedres.» Maten un home. Comenta que els persegueixen fins al Grau de Falgars i els maten gairebé a tots.
1638	El baró de Cabrerès (Granollachs) ordena que el terme aporti 10 soldats el 1638 i 11 el 1639 en defensa de Salses. Guàrdia explica que moren gairebé tots. El virrei ordena mobilitzacions.
1640	«Aquest any de 1640 és antrat amb gran borrasca de soldats.» Corpus de Sang (7/6). S'integra en un escamot que acut a Girona i participa en la revolta. L'explica en primera persona.
1641 26/1	Batalla de Montjuïc. Fa testament i s'uneix als pagesos osonencs que socorren Barcelona. Hi arriben de nit. «La victòria es estada gran», escriu en retornar a casa l'1 de febrer.
1643	60 soldats francesos s'instal·len 4 setmanes a la Guàrdia i la Vall. Els paga perquè marxin. Hi fan estada 500 cavalls que es retiren a França.
1644	Passen per la Guàrdia 500 cavalls en direcció a Lleida: «pareix un firal», escriu. Hivernen a l'Esquirol dues banderes franceses. A l'hivern passa cavalleria que torna a França. Els sorprèn una gran nevada.
1647	Durant tres anys (1647-1650) continua l'anar i venir de tropes franceses. Sojornen a l'Esquirol.
1651	«Any de 1651 que és lo any de les tribulacions, fam pesta i guerra.» Setge de Barcelona. 3.000 soldats sojornen a la Guàrdia. La fam i la pesta (la «peyrona»), assolen el país.
1652	«Any de 1652 que encara se pot dir pitjor que los altres.» Barcelona capitula (13/10/1652). Es considera «traït pels catalans mals afectes a la terra». Passen fugitius cap a França: «Els bons de la terra són estats tan perseguits que no se pot pensar». La guerra arriba al Collsacabra. Anar i venir de tropes.
1653	El 2 d'agost l'exèrcit espanyol saqueja la plana de Vic i el Collsacabra. Ho cremen tot: «La Vall me la cremaren tota, que no s'hi restaurà ninguna cosa, que les teules totes se capolaren.» Cremen la casa de la Vila de l'Esquirol, Can Franc, Carboneres i la Guàrdia. L'exèrcit és vençut a Rupit, reclusa i crema el que queda: Cantonigròs, el Campàs i el carrer del Pont de l'Esquirol. Guàrdia s'integra en una partida de miquelets per «defensar la terra». Es concentren a Rupit: «devíem ser uns 400 o 500 miquelets». La família es refugia a Casacuberta. Amaguen el gra i el bestiar a la Gorga, el sot de Balà, Cabrera i la Salgueda.

Taula 4. Joan Guàrdia, cronista, protagonista i víctima de la Guerra dels Segadors	
1654	Els castellans (5.000 homes) prenen Rupit, cremen la vila i les cases dels desafectes. Els miquelets es defensen a Falgars. L'exèrcit francès recupera Olot i entra a la Plana provinent de Puigcerdà. Del 10 de novembre al 9 de desembre ho saquegen tot: 26 pobles de la plana de Vic, entre ells l'Esquirol i Cantonigròs. Guàrdia anota que cremen el Dot, Vallbona, la rectoria de Corcó, la Bertrana, Arquerons i la Guàrdia. Es refugien a la Gorga i Cabrera.
1655 1657	Escriu: «es estat lo Collsacabra frontera de França». Els miquelets de França l'empresonen al castell de Rupit. Els castellans maten el seu cunyat (Roca de Muntanyola). Partides de miquelets d'una i altra banda saquegen el país.
1657	Del 1657 al 1659 l'exèrcit francès torna a passar i ocupar el Collsacabra.
1659	Se signen les paus «del casament» segons Guàrdia. «A primers de gener deixem de fer guàrdia els del Collsacabra.»
1660:	Acaba el pagament de les «contribucions» als espanyols, escriu Guàrdia.

Font: Elaboració pròpia a partir del Diari. Pladevall & Simon, *op. cit.*

vivia revoltat i capficat en una llarguíssima brega de faccions: nyerros contra cadells, aristòcrates contra mercaders i menestrals. Molts fadristerms pobres fugien a muntanya on trobaven un *modus vivendi* engruixint les nombroses partides de bandolers i lladres de camí ral.

Aquest era el temps d'en Joan Guàrdia, coetani i paisà del bandoler Serrallonga (1594-1634), que només era deu anys més gran. El 8 de gener del 1634 el bandoler morí esquarterat a Barcelona a l'edat de quaranta anys. Per aquells dies en Joan Guàrdia en tenia trenta i en feia tres que escrivia el Diari. Pel juny del 1634, a penes mig any després de l'ajusticiament d'en Serrallonga, Guàrdia s'integra en una partida que persegueix un escamot de soldats estrangers que havien matat un home a Puigspedres.⁹⁰ Anota al Diari que els emboscaren al Grau de Falgars i explica que hi hagué «gran guerra, que hio he vist de mos ulls molta gent morta i molts de nafrats, que plegaven les mans tots agenollats que no els matàssem, y el rey ha pres gran informacions y no ha pogut provar res y jo crec que lo fet anirà per fet».⁹¹ Aquest era el context general de violència desaforada en què es va escriure el Diari.

Guàrdia era un pagès benestant. Joan Sala, àlies Serrallonga, era un fadristerm casat amb una pubilla d'un mas insignificant de les Guilleries que hagué de fugir

90. Se situa uns 300 metres a llevant de les últimes cases del poble de l'Esquirol, al pas del camí ral de Vic a Olot, on hi ha un dolmen prehistòric. Ha estat lloc de batalles, l'última durant la tercera guerra carlina.

91. PLADEVALL & SIMON, *op. cit.*, p. 56.

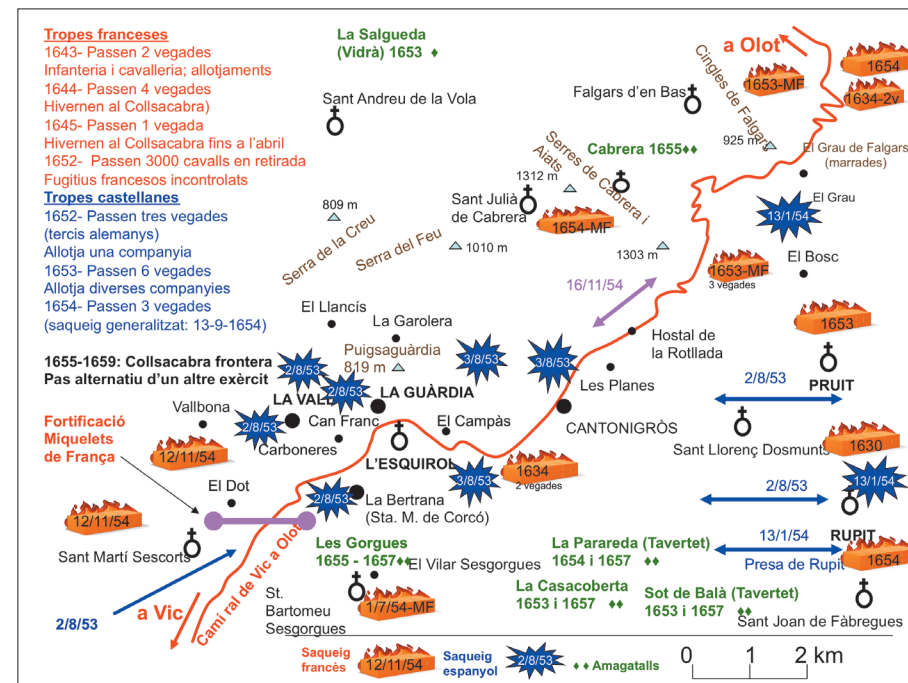

Figura 3. Els desastres de la guerra al Cabrerès-Collsacabra, segons Joan Guàrdia.
Font: Elaboració pròpia, segons dades del Diari.

a la muntanya i convertir-se en bandoler. L'any 1635, poc després de la mort d'en Serrallonga i de la «brega de soldats» descrita per en Guàrdia, els «tercios» (uns 10.000 homes) s'aquarteren a Catalunya. Cinc anys més tard, el juny de 1640, s'esdevé el Corpus de Sang i comença la Guerra dels Segadors que duraria vint anys en terres del Collsacabra. Durant tot aquest temps el camí ral de Vic a Olot és un anar i venir de soldats d'un i altre bàndol, de primer pacíficament, però després a sang i foc, sobretot a partir de la recuperació de Barcelona per part de l'exèrcit espanyol, l'any 1652.

En tots aquests anys de tribulació les prades del davant de la casa de la Guàrdia, situades a tocar de l'Esquirol i molt a prop del camí ral, esdevenen terreny propici d'acampada, sojorn o hivernada dels dos exèrcits, d'acord amb la seqüència següent: fins al 1640 anaven i venien pel camí ral les tropes espanyoles, entre el 1641 i el 1652 les franceses, i a partir d'aquesta data el Collsacabra esdevé frontera i línia de front. Foren vuit anys llargs de tribulació que Joan Guàrdia i la gent del país visqueren amb grans penúries.

Malgrat això, però, l'autor del Diari fou capaç d'escriure i deixar constància dels principals episodis d'aquella guerra inacabable. Una guerra en què primer n'és protagonista: crida a sometent, corre a defensar Barcelona el 1641 i s'enrola

en partides de miquelets. I després víctima, sobretot entre el 1652 i el 1660, en què un i altre exèrcit i els miquelets partidaris d'Espanya o de França s'enfronten a sang i foc en aquest racó de Catalunya. Aleshores explica com ell mateix, la seva família i la gent del país han d'amagar-se i amagar els béns (bestiar, vianda, gra, joies i atuells) als racons més inaccessibles del país, tant al cim de les serres (Cabrera, Ciuret, la Salgueda) com a les profundes barrancades de la Gorga i el Sot de Balà. Finalment, en entrar l'any 1660 pot escriure que arriba la pau: «se son tractades les paus tornant nostra Catallunya ab los matexos pactas que astàvam lo any de 1626».⁹² I en una altra nota afegeix: «Ara no fem guarda al Collsacabra, ni pagam micalets y tanim per molt sert de las paus y aso ha contengut fins lo dia da vuy, que es dia primer de janer que entra lo any 1660».⁹³

És en les pàgines dedicades a la guerra on el testimoni d'en Joan Guàrdia assoleix la categoria d'un veritable compromís cívic. És a dir, el d'un home sensat però valent que conscient de les seves obligacions no dubta a fer testament abans de marxar a defensar una Barcelona assetjada per les tropes castellanques. I així ho deixà escrit: «el 20 de gener de l'any 1641, que fou quan nos anàrem a forrar a Barcelona, jo vaig fer testament en què vaig fer hereu a en Bernat fill meu...».⁹⁴ Se'l pot considerar un patriota exemplar: «Parlem de nostra nació catalana», escriu en un determinat moment, i no deixa de comentar «la victòria és estada gran», quan el dia u de febrer arriba a casa, pren la ploma i explica la batalla de Montjuïc.⁹⁵

Bibliografia citada

- ABADAL I DE VINYALS, Ramon Maria d'. «Notes climatològiques del segle XVIII». A: *Miscel·lània Fontserè*. Barcelona: Editorial Gustavo Gili, 1961, p. 23-24.
- BARRIENDOS, Mariano. «La dinàmica climàtica a Catalunya durant els darrers segles». *Butlletí de la Societat Catalana de Ciències* [Barcelona], 15, núm. 1 (1995), p. 125-133. [Institut d'Estudis Catalans]
- «El clima histórico de Catalunya (siglos XIV-XIX). Fuentes, métodos y primeros resultados». *Revista de Geografía* [Barcelona], 30-31 (1996-1997), p. 69-96. [Universitat de Barcelona]
- BUSQUETS, F.; FUMENAL, M. A.; COLOMER, J.; GUTIÉRREZ, J. *Travessant el Collsacabra: el camí ral de Vic a Olot i les Marrades del Grau: història, arqueologia i patrimoni*. Olot: Ajuntament d'Olot, 2010.
- ELLIOTT, J. H. *La revolta catalana*. Barcelona, 1966.
- FONT GAROLERA, Jaume. «Els masos de la Guàrdia i la vall cap el 1650». A: *Història, Política, Societat i Cultura als Països Catalans*. Vol. 4: *Crisi institucional i canvi social. Segles XVI i XVII*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1995.

92. PLADEVALL & SIMON, «Diari»: (70).

93. PLADEVALL & SIMON, «Diari»: 112 (91v).

94. PLADEVALL & SIMON, «Diari»: 39 (8).

95. PLADEVALL & SIMON, «Diari»: 61(35).

- GENERALITAT DE CATALUNYA. *Pla d'implementació dels recursos turístics intangibles de Catalunya*. Barcelona: Direcció General de Turisme, 2010.
- IGLÉSIES, Josep. *Pere Gil, S.I., 1551-1622, i la seva Geografia de Catalunya, seguit de la transcripció del llibre primer de la historia Cathalana*. Barcelona: Quaderns de Geografia, 1949. [Reeditat el 2002 per la Societat Catalana de Geografia de l'Institut d'Estudis Catalans.]
- MARFANY, Joan Lluís. «El diari de Joan Guàrdia, pagès del segle XVII. Notes de lectura». *Els Marges* [Vic], núm. 37 (1987) p. 3-17.
- PARÉS I GANYET, Quirze. *La despoblació rural i les masies del Collsacabra*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, 1985, 554 p.
- PLADEVALL I FONT, Antoni; SIMON I TARRES, Antoni. *Guerra i vida pagesa a la Catalunya del segle XVII*. Barcelona: Ed. Curial, 1986. (Biblioteca Torres Amat; 3)
- PLADEVALL, Antoni. «L'amic Quirze Parés i Ganyet». *Els cingles de Collsacabra* [Tavertet], Any XVII, núm. 35 (1996), p. 5-8.
- SERRA, Assumpta. «El camí ral de Vic a Olot. Forma constructiva del "Camí Ral"». *Puigsacalm* [Olot], any XXIIIè (2006), p. 16.
- «Camins medievals al Collsacabra, I». *Els Cingles de Collsacabra* [Tavertet], núm. 61 (2009), p. 20-23.
- SERRA I PUIG, Eva. «Consideracions entorn de la producció i la productivitat agràries de la Catalunya del segle XVII». *Estudis d'Història Agrària* [Barcelona] 1 (1978), p. 120-155.
- SOLÉ SABARÍS, Lluís (dir.). «Les grans regions fisiogràfiques de Catalunya». *Geografia de Catalunya*. Vol. I: *Geografia Física*. Barcelona: Aedos, 1958.
- TERRADAS, Ignasi. *El món històric de les masies*. Barcelona: Curial, 1984.
- VILÀ VALENTÍ, Joan. «El mas, una creació prepirinenca». *El món rural a Catalunya*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2011. [Edició original, 1973]
- ZAMORA, Francisco de. *Diario de los viajes hechos en Catalunya*. Barcelona: Curial, 1973.

